

Петре ГЕОРГИЕВСКИ

**КУРИКУЛУМОТ (CURRICULUM)
СОГЛЕДАН ОД АСПЕКТ НА ОСНОВНИТЕ ТЕОРИСКИ
ПАРАДИГМИ ВО СОЦИОЛОГИЈАТА НА ОБРАЗОВАНИЕТО**

Вовед

Во социологијата на образованието постојат повеќе теориски парадигми. Меѓутоа, меѓу социолозите на образованието постојат различни сфаќања за видот и бројот на овие парадигми. Така на пример, Роберт и Ана Парелиус ги поларизираат теориските парадигми на : консензуална (функционалистичка) и конфликтна (Parelius, Robert and Ann: 1987: 3). Истото го прават Мек Ги и Р. Џером (Mc Gee, R. Jerome: 1980). Џ. Балантајн (Ballentine, 1983: 12-14) расправа за три: функционалистичка теорија, теорија на конфликтот и теорија на интеракција. Иван Рид (Reid: 1992: 28-35) ги дели на две основни теориски перспективи кои имаат внатре подваријанти: 1) структуралистичка перспектива-консензусот и конфликтот и 2) интерпретативната перспектива во која влегуваат интеракционизмот, феноменологијата и етнометодологијата. М. Хараламбос и Р. Хелд (Haralambos, Heald: 1989: 172) ги разгледуваат следните теориски парадигми во социологијата на образованието: функционалистичката, либералната, марксистичката и интеракционистичката. К. Марџорибанск (Marjoribansk, 1985) и Вивиан де Ланшер (Landcheere V.D., 1992) наведуваат пет теориски парадигми: функционализмот, социополитичката математика, интерпретативната социологија, теоријата на репродукција и критичката (конфликтната) теорија.

Меѓутоа, мнозинството социолози на образованието расправаат за три основни теориски парадигми: функционалистичката или структуралниот функционализам, теоријата на конфликтите или критичката теорија и интеракционистичката или симболичкиот интеракционизам во кој ја вклучуваат и етнометодологијата-кои од осумдесетите години наваму се повеќе има приврзеници.

Анализата на курикулумот (curriculum), ќе биде помалку или повеќе воопштена и не сосема целосна, поради ограниченоста на прос-

торот, наменет за овој прилог, како и поради широчината на проблемот и се побројната научна и стручна литература која се однесува на оваа проблематика. Но, пред да се помине на анализата на курикулумот од аспект на наведените теориски парадигми, неопходно е да се одредат поимите курикулум (curriculum) и „скриен“ (hidden) курикулум.

Поимите „курикулум“, „скриен“ курикулум

Во англо-саксонскиот јазик каде е и формиран терминот curriculum постојат повеќе сложеници: „теорија на curriculum“, „curriculum development“, „социологија на curriculum“ особено употребан во „новата социологија на образованието“. Терминот „curriculum“ во македонскиот јазик или попрецизно употребата во стручната и научна литература, но и во јавниот говор, не е добро и прецизно аксептиран, мошне е поедноставен и стеснет, односно неговата содржина како поим е начната и нецелосна. Во македонскиот јазик тој термин се преведува или подразбира како „наставен план“ или како „наставна програма“ и најмногу како двете заедно: „наставен план и програма“. Ваквото поедноставување и непотполно изразување комуникација на македонски јазик која го вклучува овој термин, не води сметка за семантичкото богатство и на мултиплицитната употреба на овој англиски термин. Впрочем, англискиот збор „curriculum“ помалку означува една специфична категорија од нешта кои припаѓаат на едукативната сфера како што се училишните програми за кои во англиската терминологија се располага со повеќе технички термини „syllabus“ и дека во него е содржан еден глобален приод и начин на мислења за образовните феномени, отколку содржините и начинот на кои тие се организирани во наставните предавања. Во англосаксонската терминологија постои одредена слоевитост на терминот „curriculum“ и таа исто така се менувала во зависност од периодот и различните теориски сфаќања. Така на пример, во Oxford English Dictionary, поимот „curriculum“ се определува како „редовен курс на учење во училиштето и на универзитетот“. Оваа идеја на организација во рамките на една институција, од школски тип, како што истакнува Ж. К. Форкин (Forquin, 1996: 23) силно се изразува во дефинициите од 60-те години. Така Џон Кер (Kerr, 1968) поимот „curriculum“ го дефинира како „секое организирано или водено учење од училиштето, кое се реализира во рамките на една група или на индивидуален начин, внатре или надвор од училиштето“. Ж. Форкин наведува дека во англо-саксонскиот Педагошки речник училишниот curriculum е дефиниран како едукативен пат, целина на содржина на искусствени ситуации на учење („learning experiences“) во кои

индивидуата се наоѓа изложена во текот на еден даден период во рамките на една формална (официјална) воспитно-образовна институција.

Одредени автори укажуваат дека пропишаниот аспект или намерниот (официјалниот) курикулум не ги вклучува (или ги запоставува) непропишаните афективни и социјални контракултурни влијанија во школувањето и пошироко во социјализацијата на учениците. Во оваа смисла Лоренс Стенхоуз (Stenhouse, 1975: 2) напоменува дека има една важна разлика во нагласувањето на оваа дефиниција од поранешните. Имено, не е исто да се дефинира поимот „курикулум“ како програма на проучување (study) или на учења обично пропишани од формалната образовна институција или тој да се дефинира како она што објективно резултира кај учениците од социјализацијата како животното искуство. Поради ова се повеќе се зголемува настојувањето на одреден број социолози на образованието прашањето на курикулумот да го разгледуваат во поширокиот проблем на социјализација, како што го прави, на пример, Лин Малки (Mulkey L., 1993: 93-129).

Меѓутоа, постои и друго потесно „влегувње“ во теоријата на курикулумот со термини од „операционалистичка“ преокупација: тоа е пристапот во термините на културата, пристап што тргнува од културните контексти во кои се издвојуваат и се институционализираат курикулите (currricula-Forquin, 1996: 24).

Токму за да се направи таа разлика со официјалниот, званичниот, намерниот курикулум, Филип Џексон (Jackson, 1968) во неговата книга „Животот во училницата“, прв го создал терминот „скриен“, „hidden“ curriculum, како што наведува Колин Марш (C. Marsh, 1994) со што се сакало да се означи се она што се стекнува во училиштата без експлицитно да фигурира во официјалните училишни програми и предавања. Со овој поим („скриен“ курикулум) Ф. Џексон сакал да покаже дека општествените барања за учење во училиштето, иако често прикриени, мошне се важни. Тој истакнал три основни елементи на „скриениот“ курикулум: 1) напнатост во училницата-учениците мора да го трпат доцнењето на наставникот, непочитувањето на нивните желби и попречување на вниманието; 2) противречна приврзаност-која се бара и од наставникот и од ученикот и 3) нерамноправен однос меѓу наставникот и ученикот во полза на наставникот (наведено според C. Marsh, 1994: 36).

Меѓутоа, иако ја наведува дефиницијата на „скриениот“ курикулум на Ф. Џексон, англискиот социолог Роналд Мејган (Meighan, 1986: 67) укажува на „двосмисленоста“ на овој термин. Имено, тој напоменува дека двосмисленоста на идејата за „скриен“ курикулум е бројна. Причината учењето да биде скришно, тајно, претставува еден проб-

лем. Дали тоа е скриено намерно за да се манипулира и убедува? Дали е скриено, бидејќи некој не го забележал или препознал? Дали е скриено, бидејќи било заборавено или запоставено? Дали е скриено затоа што творецот заминал? Сепак, според Р. Мејган, резултатите од скриениот курикулум можат да бидат позначајни отколку причините и анализата што може да следи и која се задржува на последиците. Р. Мејган се обидува да даде работна дефиниција на скриениот курикулум како „сите други работи кои се учени или учат за време на школувањето покрај званичниот курикулум“. (Meighan, 1986: 66). Меѓутоа, тој е свесен за предностите и ограничувањата на оваа дефиниција кои подоцна во текстот ги анализира откако предходно наведува дефиниции на повеќе автори, класифицирајќи ги во три основни групи: 1) оние кои го нагласуваат званичниот распоред: курикулумот се гледа како на планирани инструкциски активности на училиштето; 2) оние кои ја нагласуваат интенцијата: курикулумот е се она што е организирано од учителите, вклучувајќи ги часовите, клубовите и вонучилишните активности и 3) оние кои го нагласуваат се она што е сврзано со училиштето и што резултира во учење, без разлика дали е намеравано или не. Забелешката за скриен курикулум е дадена најслободно во последниот случај (точка 3), но постојат исто така аспекти на скриен курикулум од првите два случаи. Скриените аспекти од официјалниот курикулум се превидени во работната дефиниција, што предходно е изнесена, истакнува Р. Мејган.

Поради тоа што со македонскиот термин „наставен план и програма“ само делумно се опфаќа содржината на *curriculum* во предходните значења и во немањето соодветен термин ќе го употребувам овој термин во англискиот изговор но трансформиран во писмена форма со кирилично писмо „курикулум“.

Пример на класична студија што го илустрира скриениот курикулум

Р. Мејган ја наведува студијата на Липит и Вајт (1958) за авторитарниот и демократскиот режим на образование како илустрација на скриен курикулум. Имено, четири мали групи од десетгодишни момчиња биле внимателно набљудувани откако испробаа три различни режими за мајсторски активности како што е правење маски. Во режимот опишан како авторитарен-возрасниот лидер ги одреди сите политики, техники, активности и работни партнери, употребувајќи лично критикување на изведбата на задачата и држејќи се настрана од групата. Режимот опишан како демократски-возрасниот ли-

дер поттикнувал дискусија и користел консултација за одлуките, дозволувајќи избор на задачите и на партнерите. Во третиот режим, *laissez faire*, момчињата биле препуштени помалку или повеќе на нивните сопствени механизми и ова била ситуација без лидерство.

Истите момчиња се однесуваа толку различно под овие различни режими иако задачата учење за мајстор за правење маски остана иста. На пример, тие биле агресивни или пасивни во авторитарната ситуација, а пријателски и кооперативни во демократската ситуација.

Во оваа студија на Липит и Вајт се покажа дека официјалниот курикулум се состоел од задачата за мајсторисување. Сите други учења биле ненамерни или случајни или на друг начин „скриени“ во една или друга смисла. А токму овие учења се бројни по обем и значење. (Meighan, 1986: 69).

Овие учења и влијанија се бројни и различни според видот и значењето што им се придава во зависност од припадноста на теориско-методолошката парадигма во социологијата на образование. Во натамошниот текст ќе се направи обид на кратка анализа на курикулумот од аспект на овие теориски парадигми.

Функционалистичката теорија на курикулумот

Спомнатото сфаќање за скриениот курикулум на Ф. Диксон од одреден број социолози на образованието е означено како функционалистичко поради тоа што тоа претпоставува дека на училиштето му се провлекуваат целите и функциите на пошироката општествена заедница (Marsh, 1994: 36).

Меѓутоа, основите на функционалистичкото гледиште на училишниот курикулум се наоѓаат во учењето на францускиот социолог Емил Диркем (Durkheim). Тој смета дека главната функција на училишниот или официјалниот курикулум (иако тој овој термин не го употребува) е пренесување на општествените норми и моралните вредности на младите поколенија. Тој во оваа насока и го дефинира образованието како „делување на генерациите на возрасните врз генерациите кои се уште не се зрели за општествен живот“ (Диркем, 1981: 41). Диркем сметал дека луѓето се раѓаат себични, егоистични и асоцијални. Поради тоа општеството за да биде интегрирано и хомогено тоа треба нив да ги социјализира со цел тие да бидат лојални граѓани на државата и послушни на нештата што се над нив. Детето кое низ процесот на социјализацијата ги прифатило општествените вредности поседува можен механизам за контрола врз самото себе-дури и при размислувањето за насилство овие морални кодови ќе резултираат во

вина и срам. Образованието, а со тоа и курикулумот, според Е. Диркем има функција кај детето да создаде: 1) одреден број физички и ментални состојби за кои општеството на кое му припаѓа смета дека не треба да биде туѓо на ниту еден негов член; 2) одредени физички и ментални состојби кои посебната општествена група (каста, класа, семејство, професија) ги смета исто така неопходни за секој свој член. Согласно на своето сфаќање на колективната свест, Е. Диркем смета дека општеството може да егзистира ако меѓу неговите членови постои доволна хомогеност: образованието ја одржува и зајакнува таа хомогеност, однапред всадувајќи ѝ на детската душа суштински слични особини кои ги бара колективниот живот. Тој нагласува дека образованието и посебно наставата по историја ја осигурува врската меѓу поединецот и општеството (Dirkem, 1981: 40).

Во поглед на училиштето и училницата, Е. Диркем нив ги опишува како општества во минијатура, опис што подоцна често ќе се употребува во анализата на училиштата од функционалистичка провиниенција. Меѓутоа, во овој модел учениците и наставниците се претставени одвоено, како што забележува Р. Хајмен (Heuman, 1981: 452). Имено, секој од нив извршува одвоена функција во структурата на училницата за да се постигне целта-воведување на младите во општеството на возрасните.

Талкот Парсонс (Parsons), американски социолог, тргнува од Диркемовото сфаќање за образованието и неговата општествена улога и тоа учење понатаму го развива и со тоа станува еден од главните претставници на оваа теориска парадигма на образованието. Функционалистите на званичниот курикулум гледаат како на одраз на општествениот консензус за тоа кое знаење е значајно. Самата дебата за тоа кое знаење е значајно, како што напоменува Л. Малки, се интерпретира како обид да се постигне консензус за тоа кое знаење е значајно. Функционалистичката перспектива на курикулумот што ја фокусира Т. Парсонс и другите функционалисти содржи три основни теми, кои експлицитно ги наведува и Р. Хејман (Heuman: 1981: 457): 1) социјализацијата на младите низ курикулумот; 2) курикулумот и постигнувањето и 3) селективната и алокативната функција на курикулумот.

Т. Парсонс тврди дека по примарната социјализација која претежно се одвива во семејството, настапува училиштето како „средно средство на социјализацијата“. На тој начин училиштето се јавува како посредник меѓу семејството и општеството чија основна улога е да го подготви детето за исполнување на улогата на возрасен, исто како и кај Е. Диркем. Во статијата „Школското одделение како социјален систем“ (1959), Т. Парсонс покажува дека со одењето во

училиште кај детето почнува потиснувањето на врзвачките чувства со семејството и начинот како се презема универзална ориентација според успехот (што важи за сите) и како кај децата и младината се развива статусната диференцијација според степенот на постигнувањето (успехот).

Модерното индустриско општество се повеќе се засновува и развива врз постигнувањето, успехот, т.е. врз меритократските начела (по заслуга на способностите), а не врз припишаните улоги и позиции кои се карактеристични за прединдустриското општество. Во американското општество училиштата, според Т. Парсонс, имаат два вида вредности: вредност на постигнување (успех) и вредност на еднакви шанси. На тој начин Т. Парсонс на званичниот курикулум и на образовниот систем во целина им препишува селективна и алокативна функција, бидејќи тие претставуваат значаен механизам на одбирање на индивидуите за нивните идни улоги и позиции во општеството.

Во оваа насока го согледуваат курикулумот и другите двајца американски социолози К. Дејвис (Davis) и Б. Мур (Moore) кои припаѓаат на функционалистичката теориска парадигма и кои курикулумот го поврзуваат со општествената стратификација. Системот на школување, според нивното гледиште, е неодвоив од процесот на одвојување на најталентираните припадници на општеството и нивно распоредување на оние општествени позиции кои се најзначајни за општеството-процес што е резултат на дејствувањето во реалноста на општествената стратификација и способностите на индивидуите.

Според современата функционалистичка теориска парадигма, која се помалку станува доминантна препуштајќи и го местото на интеракционистичката, училиштето и училишниот курикулум ги разгледуваат како „произведувачи“ на работната сила (технолошки функционализам), веројатно под влијание на конфликтната теориска парадигма и теоријата на репродукција, но и како инструмент на економскиот и општествениот развој со што, според нејзините претставници се зголемува „човечкиот капитал“ (human capital). Така, според Џ. Колеман (Coleman, 1990: 301) како што се создава физичкиот капитал во трансформацијата на материите во орудија забрзувајќи и зголемувајќи го производството, исто така и човечкиот капитал се создава во трансформацијата на личностите преку стекнување на знаење, вештини и способности во процесот на курикулумот и пошироко и што им овозможуваат да дејствуваат под нови форми.

Врз функционалистичката теориска парадигма на курикулумот одреден број социолози особено од таборите на конфликтната и интеракционистичката парадигма ставаат остри забелешки. Така уште Џон Еглстоун (Eggleston, 1977: 18) во својата позната книга „Социо-

логија на училишниот курикулум“ функционалистичкиот пристап на проучување на курикулумот го карактеризира како „недоволен и потенцијално погрешно воден“ што се засновува врз одреден број на сомнителни претпоставки.

Други автори пак, на функционалистичкиот пристап и проучување на курикулумот гледаат како на глобалистички пристап со запоставување или малку водење сметка за микрорамништето на проучување и посебно на конкретните училишни и животни ситуации на учениците во кои, тие ги остваруваат меѓусебните интеракции, но и интеракциите со наставниците, училишната бирократија, семејството и пошироко опкружувањето. Консензусот за видот на знаење треба да го содржи курикулумот, кој одлучува за званичниот курикулум, понатаму, за распоредот на индивидуите на највисоките општествени позиции (оттука во прашање се доведува меритократското начело-распоред според способностите и заслугите), сепак тоа се управувачите, владеачката елита. Емпириските социолошки истражувања (на пример на Џ. Колеман, Х. Џенкс, Боулс и Гинтис и др.) за еднаквоста на шансите исто така укажуваат на нееднаквоста како карактеристика на американските и другите современи образовни системи, отколку што е идеологијата за еднакви шанси. Претставниците на функционалистичката теориска парадигма го запоставуваат проучувањето на генезата на појавите како и влијанието на конфликтите и на идеологиите во образовниот систем и врз курикулумот.

Теорија на конфликтите и курикулумот

Теоријата на конфликтите или критичката теорија, како ја нарекуваат Р. Дејвис, Вивиен де Ланшер и други, го проблематизира функционалистичкиот пристап на курикулумот како несоодветен да ги објасни промените во школскиот курикулум и во образованието во целина. Општествениот конфликт кој се рефлектира и во училиштето е резултат на општествената нееднаквост што се темели врз сопственоста и нееднаквата дистрибуција на ресурсите. Во американската социологија на образованието социолозите Мек Ги (Mc Gee) и Рис Џером (R. Jerome) разликуваат класична и современа теорија на конфликтите за образованието (Mc Gee and R. Jerome, 1980: 331). Во класичната теорија тие го сместуваат трудот на Вилард Валер (Waller) „Социологија на предавањето“ (1932). Во него В. Валер изнел многу различна слика за училишната (одделението) и училиштето од онаа на Т. Парсонс. Имено, конфликтот, промената и присилата ги одредуваат односите меѓу наставникот и ученикот. Тој сметал дека училиштето

не е стабилна институција како што сметале функционалистите, дури во него владее деспотизам. Наставниците и учениците се наоѓаат во позиција на неизбежен конфликт, бидејќи учениците и студентите не ги делат истите интереси и ставови што наставниците треба да им ги пренесат. Во современата конфликтна теорија на образованието, Мек Ги и Р. Џером ги ставаат сфаќањата на С. Боулс (Bowles) и Х. Гинтис (Gintis) кои се изнесени во нивната заедничка студија „Школувањето во капиталистичка Америка“ (1976).

С. Боулс и Х. Гинтис се обидуваат да докажат дека школувањето и официјалниот курикулум се така организирани за да ги задоволат потребите на репресивното и експлоатирачко капиталистичко општество. Впрочем, основната функција на целиот образовен систем е општествената репродукција на работната сила, што е прилагодена на потребите на капиталистичкото стопанство. Тие училишта и училишни курикулуми ги гледаат како инструменти на социјализацијата кои произведуваат и вредности и идеологии на доминантните општествени класи и групи. Со ваквото нивно сфаќање, според Р. Мејган (Meighan 1986: 74) С. Боулс и Х. Гинтис ја развиваат теоријата на кореспонденција на скриениот курикулум. Нивната интенција е да докажат дека ставовите предизвикани од најголем дел од училиштата кореспондираат со оние од социјалните односи на работа во капиталистичката економија конституирајќи подготовка на ставовите за животот во класно-поделеното општество. Училиштата според овие автори негуваат законска нееднаквост преку божемото мерикратско однесување (ставот на функционалистите) со кое тие ги наградуваат и промовираат учениците и студентите и ги поставуваат на различни позиции во професионалната хиерархија. Тие ги креираат и зајакнуваат обрасците на социјалната класа, расната и половата идентификација меѓу учениците и студентите и нив ги поставуваат на различни позиции во општествената и професионална скала на авторитет и статус во производствениот процес.

Според претставниците на теоријата на конфликтите, знаењето е општествена и хиераризирана општествена конструкција кое игра клучна улога во односите на моќта и престижот и особено во учеството на задржување на моќта на владеачките групи. Во оваа смисла Мајкл Епл (Apple, 1979) во книгата „Идеологијата и курикулумот“ тврди дека постои високо статусно и нискостатусно знаење. Сиромашните ученици и учениците на малцинските групи се исклучени од курикулумот што обезбедува високо-статусно (техничко) знаење. А токму тоа се искористува како средство со кое се филтрира економското раслојување и идните изгледи за кариера. Во книгата „Наставниците и текстовите“ (1986) М. Епл опишува на кој начин репродукцијата во

училиштата се одвива под контрола на наставниците и учебниците. Тој тврди дека големиот број на различни учебници и курикулумски пакети на пазарот ги онеспособуваат наставниците, особено жените, бидејќи во наставничкиот позив се во мнозинство (Marsh, 1994: 37).

Д. Холи (Holy, 1973) развил анализа на курикулумот на училиштата во В. Британија како отуѓени и отуѓувачки за оние кои се подложни на тоа. Тој анализира четири аспекти на школувањето: организацијата, содржината на учењето, методиката на предавањето и општите вредности кои се промовирани. Употребувајќи ги овие термини, како што истакнува Р. Мејган, Холи развил корисна анализа за скриениот курикулум, иако терминот сам за себе е отсутен. (Meighan, 1986: 73).

Диференцијалните ефекти на скриениот курикулум се предмет на анализа на познатиот социолог на образованието-А. Харгрејвс (Hargreaves, 1978) кој смета дека за учениците идентификувани како работничка класа, резултатот е уништување на нивниот дигнитет (Meighan, 1986: 74).

Истражувањето на Пол Вилис (Willes) чии резултати се изнесени во неговата книга „Да се научи да се биде работник“ (1977) мошне впечатливо го отсликува скриениот курикулум во практиката од аспект на конфликтната (критичката) теориска парадигма. П. Вилис покажува дека дванаесетмината „момчиња“ што ги набљудувал во едно училиште, се спротивставиле на авторитетот на школскиот систем и создале своја контра-култура. Момчињата успеале да го променат договорениот однос на силите меѓу наставниците и учениците и во училишното опкружување да ги развијат своите сили. Но, вежбајќи го отпорот во училиштето, тие ја репродукувале својата позиција на машки припадници на работничката класа, кои најверојатно кога ќе пораснат ќе ги доведе во подредена општествена позиција. Вилис заклучува дека за разбирањето на скриениот курикулум не се важни училишните структури, туку отпорот што го даваат учениците (Lynch, 1989:17)

Меѓутоа, конфликтната (критичката) теориска парадигма на курикулумот во современата социологија на образованието еволуира од теоријата на репродукција и субкултурната теорија преку теориите за резистентност до постмарксизмот. Така Скот Дејвис (Davis, 1995) новата критичка теорија на образованието ја нарекува „постмарксизам“ која не се концентрира врз класата, ниту, пак, својата инспирација ја црпи од марксизмот. Според С. Дејвис, постмарксистите ги разликуваат од претходниците три главни белези: прво, тие настојуваат да ја избегнат ексклузивната нагласка на марксизмот врз општествената класа; второ, постмарксистите на новите групи гледаат како на левичарски политички потенцијал и трето, тие не ги прифаќаат „позитивистичките“ премиси за кои самите сметаат дека се прикриени дури

и во самиот марксизам. Наместо тоа тие го прифаќаат и преферираат интерпретативниот пристап што тие го сметаат како единствен начин на откривање на општествено-изградената природа на познанието, на курикулумот на знаењето (Wexler, Aronovich, Giroux).

Интеракционизмот и етнометодолошкото проучување на курикулумот

Оваа теориска парадигма на образованието и на курикулумот се јавува како противстав на позитивистичките ориентации и сфаќања како и на холистичкиот пристап на структуралниот функционализам и конфликтната (критичката) теорија. Таа настојува да го нагласи значењето на процесите кои лежат меѓу општествената структура и однесувањето на личноста. Централниот фактор во овие процеси е личноста (не индивидуата како во психологијата и теологијата), која е активна во конструирањето на општествената стварност. Постојат три главни форми кои не се лесно разграничиви една од друга (Reid, 1986: 31): феноменализмот (A. Schütz, P. L. Berger, L. Luckman), интеракционизмот (E. Goffman, H. Becker, A. Strauss, E. Lemert) и етнометодологијата (H. Garfinkel, A. Cicourel, H. Sacks).

Интеракционизмот и етнометодологијата го отфрлаат позитивизмот и прекинуваат со Диркемовото сфаќање на образованието и курикулумот како фактор на интеграција на општеството како и со квантитативниот приод и анализа на образовните феномени. Претставниците на оваа теориско-методолошка парадигма во социологијата на образованието училиштето и училницата ги разгледуваат како поле на интеракција меѓу учениците и наставниците, но и меѓу самите ученици, учениците и хиерархизираната администрација итн. во нивните различни животни ситуации. На субјектите во овие ситуации им се дава ист епистемолошки статус како и на истражувачите на овие ситуации. Одделението или училницата е една од важните комплексни ситуации. Во одделението не се оди само за да се пренесуваат културните, „универзалните“ вредности на новите генерации, како што сметаат функционалистите. Одделението (училницата) може да биде набљудувано исто така како и она што „социјализира“ во едно друго значење, што Меан (Mehan) настојува да го дефинира и илустрира. Тој предлага тоа (одделението) да се набљудува како мала заедница со комплексни ритуали кои се однесуваат на односите меѓу личностите и со сиот морален код што е заснован врз овие ритуали, игри, колективна работа, традиции. Во одделението е еден свет кој е различен од светот на возрасните и учениците „треба да ги учат правилата на оваа

училишна заедница исто толку како оние на семејството и локалната заедница“ (Lapassade, 1991: 159:160). Во интеракција со другите ученикот ја дефинира и интерпретира ситуацијата, ги развива значењата кои управуваат со неговото поведение и така го создава сопствениот општествен свет.

Интеракциското и етнометодолошкото проучување на курикулумот има за цел да создаде опис и интерпретација на начините што ги употребуваат наставниците и учениците во нивната меѓусебна интеракција и комуникација и што тие сметаат дека произведува смисла на курикулумот како дел од надворешниот свет. Какви односи можат да се воспостават меѓу ученикот и наставникот независно од официјалниот курикулум, а што е предмет на скриениот курикулум, покажува Силберман (Silberman):

„Еден напреден шестоодделенец бил мошне приврзан за својот молив што од пишување многу се смалил. Неговиот наставник му наредил да употреби поголем молив. Но, ученикот учтиво му укажал на наставникот се додека неговата работа и учење се задоволувачки (тој добивал оценка А-што била највисока на сите тестови); кој молив ќе го употребува одлучува тој самиот. По ова наставникот ученикот го испратил кај педагогот, а овој пак ги наговорил неговите родители да разговараат со него за неговата непослушност“. (Mc Gee, Jerome, 1980).

Р. Мејган наведува дека за Снајдер (Snyder) скриениот курикулум е виден како здружен најблиску со системот на проценка. А тоа се илустрира со студијата на Бекер (Becker, 1968) за учениците во едно медицинско училиште каде се покажа како „трговијата за оценки“ се спротивставува и евентуално го заменува „учењето да се мисли независно и критички“.

„Реалноста на ситуацијата го води (ученикот-П-Г) да ги дефинира неговите одделенија како место каде тој може да ги добие оценките што ги сака со изведување на начин што го сака учителот. Тие се вработија (ангажираа) во две симултани претпријатија. Тие трагаа по знаци кои, правилно интерпретирани, ќе донесат разбирање што учителот ќе бара за возврат на дадената оценка. Во исто време тие се обидуваат да прават работи за кои тие решиле дека се важни за да ја добијат оценката која ја сакаат“ (Meighan, 1986: 73).

На проценките на учениците за пожелното поведение и интеракција на наставникот за добивање на оценка, се надоврзува и „проштовото“ на наставникот за ученикот дали е тој „потенцијал“ или не

е, како и етикетањето како „неталентиран“, „глуп“, „циркузант“ и што се објаснуваат со интеракционистичките теориски варијанти на самоисполнувачко пророштво и теоријата на етикетање на скриениот курикулум.

„Климата“ во одделението, училиницата и „училишната култура“ не се создаваат само со интеракција меѓу учениците и наставниците, туку врз неа влијаат многу други видливи и невидливи фактори. Во училиштето и училиницата „свраќаат духовите на архитектите на училишните згради и распоредот на предметите и нагледните средства во училиницата како и ‘духовите’ на писатели и автори на книги и учебници со кои се служат учениците“. Прво, обидете училиницата да се преуреди, напоменува Р. Мејган, треба да се борат со идеите на творците. Резултатот често е повеќе збрка на идеи отколку пресврт на идеите вградени во сидовите и градбата на училишната зграда. Второ, може да се каже дека во училиницата „свраќаат“ писателите на книги и креаторите на помошните средства. Нивните неточности, искривености и пристрасности се вградени во нивното пишување и креирање и можат да поминат несознаено и неоспорено. Анализите на програмите и читанките за основните училишта, изнесува Р. Мејган, покажале дека тие биле правени постепено да ги создаваат читачките вештини на ученикот и често се пораки на национализам, расизам, сексизам и социокласна пристрасност. Студијата на Г. Лобан „Половите улоги во читанките“ (1975) покажа дека светот на планот за читање беше попристрасен полово отколку стварниот свет. Опишаниот свет беше оној на машките кои биле активни, доминантни и вклучени во работата и кариерата, а жените беа прикажани речиси целосно во домашни улоги. „Бидејќи многу деца имаа мајки кои работеле, ова беше искривување на светот како што и беше“. (Meighan, 1986: 70).

Добар број етнометодолошки и етнографски истражувања на курикулумот, посебно се однесуваат на комуникацијата и начинот на говорот. А. Сикурел (Cicourel) подготвил збирка на таквите истражувања. Едно од поинтересните беше истражувањето на Кенет Лејт (Leiter, 1980) кој ги анализираше снимките на видео-касетите на интервјуата со наставниците и учениците и нивните дискусии со цел да ги опише методите што ги употребувале наставниците за да соберат факти за детската подготвеност за одреден степен во школувањето. Лејтовите анализи сугерираат дека наставниците употребувале предизвикувачки постапки за да се добијат информации кои се сметаат како успешни. Сосема е јасно, наведува Р. Хејман, дека овие постапки се во границите на контекстот во нивната употреба и значење и дека оваа употреба и значење не се покриваат со извештаите за резултатите од процесите на строгите испитувања (Heuman, 1981: 462).

Меѓутоа, Лејтовите снимки за процесите покажуваат дека употребата на тестовите и интервјуата од страна на наставниците и нивната интеракција со децата, го создаваат значењето на тестовите и дискусиите. Карактеризацијата на децата со овие методи не создава објективен систем на вреднување, туку повеќе е пример на процес каде со општествено создадените категории за подготвеност на децата се прави видливо дека можат да бидат употребени за донесување на објективна одлука. Наставниците употребуваа бројни постапки за да ги изнесат нивните работи на оценка. На пример, во едно интервју, што го наведува Р. Хејман, наставниците ги прашувале учениците за занимањето на нивните татковци.

Наставникот: „Дали знаеш што работи тој“?

Ученикот: „Јас не сум таму“.

Наставникот: „Не, ти не си таму, понекогаш е тешко да се каже, нели, хмм?“

Тие исто така „обезбедија контекст“ во комплетирањето на делот од интервјуто. (Heuman, 1981: 462)

Важноста на контекстот и „снимањето“ на разговорот, комуникацијата така како што се одвивала во природната ситуација со учениците ја нагласува и П. Вудс (Woods, 1990: 43) преку следниот пример на разговор што тој го имал со учениците во врска со прашањето за наводното напуштање на училиштето.

Дејв: „Не, јас не се радувам на идејата да го напуштам училиштето; многу го очекуваат тоа со нетрпение, но кога моментот е веќе дојден, јас мислам дека тие ќе се разочараат, како мојата сестра кога тоа се случи“.

П. Вудс: „Ти сакаш да кажеш дека го сакаш училиштето?“

Стив: „Секако“.

Кен: „Да, тоа мене ми се допаѓа“.

П. Вудс: „Што е тоа што ти се допаѓа?“

Дејв: „Спортот, особено“.

Кен: „Јас мислам дека ние сме многу послободни отколку во активниот живот“.

Дејв: „Има една друга причина, ние тука ги имаме сите наши другари, тогаш можеме да ги видиме“.

П. Вудс: „А ти Стив“?

Стив: „Особено спортот, пливањето“.

П. Вудс: „Дали еден од вас сака да работи? Сите вие ми зборувате за спортот и другарите, вие би можеле да одите во рекреативниот центар, но овде е училиште и неговата цел е да се учи, нели? Тогаш што вие мислите за работата?“

Кен: „Тоа е проф(есорот) кој ја прави работата да биде интересна или не. Ако ние не го сакаме, нема да сакаме да работиме“.

Овој разговор на П. Вудс со група ученици укажува и на аспектот на односите на учениците со нивните пријатели, со наставниците кои им се важни на овие ученици.

Ваквиот пристап на интервју на Вудс се доближува до акциското истражување (наставниците како истражувачи) на курикулумот што има за цел промена на ситуацијата и подобрување на наставната работа. Во оваа смисла М. Томсон (Thomson, 1988: 3) во книгата „Спиралното акциско истражување“ како модел на промена на курикулумот, акциското истражување на курикулумот го одредува како начин на размислување и системско проценување на она што се случува во одделението или во училиштето, реализација на одредени работи за да се подобри или промени состојбата или поведението; следење и вреднување на резултатите на било која работа со изгледи дека таа и натаму ќе има позитивни ефекти. Постојат и други дефиниции на акциското истражување на курикулумот како и низа студии од вакви истражувања, но просторот не дозволува да се осврнеме врз нив.

Разгледувањето на курикулумот (официјалниот и скриениот) од аспект на интеракционистичката и етнометодолошката парадигма (вклучувајќи го тука и акциското истражување на курикулумот) за која експлицитно се определува и Р. Хејман, сепак има одредени ограничувања и недостатоци. Интеракционизмот и особено етнометодологијата иако со право укажаа и свртеа внимание на секојдневниот живот, врз конкретната ситуација на интеракција во одделението и училиштето и на нивниот општествен контекст, сепак, таа го запостави или малку води сметка за „мезо“ (средно) рамниште а особено за макросоциолошкиот пристап на појавите кои значително влијаат врз официјалниот и скриениот курикулум како што се: социјалната стратификација, расната, половата и етничко-културната различност и нееднаквост, па се до средствата на комуникација, институциите, групите на врсници. На овие влијанија во училиштето и училницата укажаа претставниците на функционалниот структурализам и конфликтната (критичката) теорија на образованието.

Покрај овие забелешки, заедно со Ф. Векслер (Wexler, 1987: 3) може да се додаде и следната забелешка, која особено се однесува на „новата социологија на образованието“, таа не е рефлексивно историска и не е сфатена како дел на едно социјално движење.

З а к л у ч о к

Во оваа статија се обидов прво, да укажам на поимот *curriculum* посебно разграничувајќи ги дефинициите на званичниот и на скриениот курикулум, второ, анализа на курикулумот од аспект на трите основни теориски парадигми во социологијата на образованието: функционалистичката, конфликтната (критичката) и интеракционистичката вклучувајќи ја тука и етнометодоличката или овие двете заедно означени во литературата како интерпретативна теориска парадигма.

Во поглед и на самите поими „курикулум“ и „скриен“ курикулум постојат различни дефиниции од кои еден број се изнесуваат и во овој прилог. Оваа различност се темели врз теориско-методолошките различни пристапи и парадигми на социологијата на образованието на кои им припаѓаат авторите на овие дефиниции. Поради фактот што официјалниот или званичниот курикулум не ги опфаќа воспитно-образовните влијанија надвор од училиштето како што се во семејството, групата на врсници, средствата на комуникација, општествените институции, социјалната стратификација, половата, расната, етно-културната различност и нееднаквост, е конструиран терминот „скриен“ курикулум кој според еден број автори во себе содржи двосмисленост, но сепак тие го употребуваат немајќи посоодветен термин. Други автори, кои ги употребуваат и двата термина курикулумот го лоцираат и разгледуваат во процесот на социјализацијата на децата и учениците. Поради тоа во статијата се укажува на потрбата на користење на овие термини „званичен“ и „скриен“ курикулум во македонскиот јазик и во социолошката комуникација во нашата земја со што би се овозможила и посоодветна комуникација меѓу социолозите на образование во другите земји.

Анализата на курикулумот и посебно на скриениот од аспект на трите современи теориски парадигми во социологијата на образованието претежно се задржува на општо теориско рамниште, а значително помалку на емпириско (истражувачко) токму поради карактерот на проблемот на расправа, но и поради ограниченоста на просторот и што може да биде предмет на посебен прилог или студија. Сепак, одредени теориски ставови се поткрепени или илустрирани со одредени резултати од емпириски истражувања.

Функционалистичкото гледиште на курикулумот може да се следи од Е. Диркем, преку Т. Парсонс па се до современите автори (на пример Џ. Колеман). Курикулумот се сфаќа како консензус за тоа кое знаење е значајно и треба да се пренесува на учениците низ процесот на социјализацијата усвојувајќи ги нормите, „универзалните“ вред-

ности, младите се учат да ги играат улогите на возрасните. Функционалистичката анализа на курикулумот содржи три основни теми: (Heuman R.)

- 1) Социјализација на младите низ курикулумот,
- 2) Курикулумот и постигнувањето (успехот) и
- 3) Селективната и алокативната функција на курикулумот.

Анализата на одредени трудови на некои современи функционалисти на овие три теми може да се додаде и четврта: репродукција или зголемување на човечкиот капитал („human capital“). Врз сфаќањата за курикулумот на функционалистите се ставаат низа забелешки меѓу кои дека овој пристап е мошне глобалистички ориентиран и дека тој е недоволен и заснован врз одреден број на сомнителни претпоставки.

Конфликтната (критичката) теорија на курикулумот тежиштето го става врз влијанието на конфликтите, нееднаквоста во општеството и промените врз социјализацијата и школувањето на децата и младината. Основната улога на образовниот систем во капителизмот се состои во репродукција на работната сила и репродукција на идеологијата на владеачката елита. Припадниците на оваа теорија тврдат дека училиштата негуваат законска нееднаквост преку наводното меритократско однесување (оспорувајќи го ставот на функционалистите) со што тие ги наградуваат и промовираат учениците и студентите и ги поставуваат на различни позиции во професионалната хиерархија. Знаењето исто така е хиерархизирано и добива статусно значење. Сиromашните ученици и учениците од малцинските групи се исклучени од курикулумот што обезбедува високостатусно (техничко) знаење. Токму тоа се ползува како средство со кое се филтрира економското раслојување и идните изгледи за кариера.

Конфликтната теориска парадигма на курикулумот во современата социологија на образованието еволуира во теорија на репродукција преку теоријата на резистентност до постмарксизмот. Конфликтната теориска парадигма ја карактеризира претежно холистичкиот приод, односно макро-социолошкото рамниште слично на функционализмот, понатаму таа не е ослободена од премиси на позитивизам низ кои општествениот свет се согледува како послушен на логиката на строгата каузалност.

Интеракционистичката теориска парадигма и етнометодологијата се јавуваат како оспорување на позитивистичките ориентации и ставови на функционалистичката и конфликтната теориска парадигма на курикулумот, ставајќи ја во центарот на своето внимание личноста и нејзината интеракција со другите личности во конкретните ситуации, на пример, каква што е училиштето и училишното одделение. Имено, во одделението не се оди само за да се пренесуваат нор-

мите и културните вредности на новите генерации, туку одделението е мошне покомплексна мала заедница која „социјализира“, таа е еден свет различен од светот на возрасните. Во интеракција со другите ученици, со наставниците и со училишната администрација, ученикот ја дефинира и интерпретира ситуацијата, ги развива значењата кои управуваат со неговото поведение и така го создава сопствениот општествен свет. Според претставниците на интеракционистичката теориска парадигма на курикулумот вклучува две теориски ориентации - а) самоисполнувачко пророштво и б) теорија на етикетирање. Во процесот на интеракцијата во рамките на училиштето и одделението се создава „клима“ која не е резултат само на интеракцијата меѓу учениците и наставниците, туку и пошироко: во училиштето „свраќаат“ „духовите“ на архитектите на училишните згради, на писателите и авторите на читанките и учебниците со кои се служат учениците.

Етнометодолошките и етнографските истражувања на курикулумот посебно се концентрирани врз комуникацијата и начинот на говорот во училишната и училиштето и деталниот опис на видеоснимките од интервјуата меѓу учениците и наставниците водејќи сметка и за општествениот контекст во кој се водени разговорите.

Водењето на разговорите во конкретните животни ситуации на учениците од страна на наставниците се приближува на акциското истражување на наставниците што има за цел промена на ситуацијата и подобрување на наставната работа што претставува значаен дел на училишниот курикулум.

Меѓутоа, и покрај важноста на прашањата на кои сврте внимание интеракционистичката теориска парадигма, сепак и таа има одредени хендикепи во поглед на запоставеноста на макросоциолошкиот пристап и посебно влијанијата врз курикулумот од социјално-стратификациски аспект, влијанието на полот, расата, етничко-културната различност и нееднаквост.

Поради сето ова сметаме дека проучувањето и анализата на званичниот и скриениот курикулум во социологијата на образованието е потребно да се врши комплементарно од аспект на трите теориско-методолошки парадигми. Ваквата социолошка анализа на курикулумот во социологијата на образованието во Република Македонија би придонела за осветлување на детерминантите на знаењето и создавањето, неговото значење и разбирањето на конкретните животни ситуации на учениците и нивната меѓусебна интеракција и интеракцијата со наставниците и другите личности вклучени во процесот на социјализацијата. Вклучувањето на курикулумот во процесот на социјализацијата го овозможува посовременото проучување на званичниот и на скриениот курикулум и на влијанието на чинителите од трите рам-

ништа: микро-мезо и макро-рамниште со што и социолошката анализа станува целосна и хевристички плодна.

БИБЛИОГРАФИЈА:

- Apple, M.W. : (1979) *Ideology and Curriculum*, London, Routledge and Kegan Paul.
- Ballentine, J.A. : (1983) *The Sociology of Education*, New Jersey, Prentice Hall, Englewood Cliffs.
- Bowles S. and Gintis H. : (1976) *Schooling in Capitalist Society*, London, Routledge and Kegan Paul.
- Coleman, J.M. : (1990) *Foundation of Social Theory*: Cambridge, Harvard University Press.
- Coser, L.A. : (1956) *The Functions of Social Conflict*. Elencol: Free Press.
- Dirkem, E. : (1981) *Vaspitanje i sociologija*, Beograd: Zavod za izdavanje udzbenika i nastavna sredstva.
- Davies, S. : (1995) *Leaps of Faith: Shifting Currents in Critical Sociology of Education*, American Journal of Sociology, No.6.
- Eggleston, J. : (1977) *The Sociology of the School Curriculum*, London: Routledge and Kegan Paul.
- Haralambos, M. : (1989) *Uvod u Sociologiju*: Zagreb: Globus.
- Heyman, R. : (1981) *Analyzing the curriculum*: International Review of Education, No.4.
- Lapassade, G. : (1991) *L'ethnosociologie (les sources anglo-saxonnes)*, Paris: Meridiens Klincksieck.
- Lippitt, and R. White R.K. : (1958) *An experimental study of leadership and group life in Maccoby*, E.E. et al. *Readings in Social Psychology*, Eastbourne: Holt, Rinehart and Winston.
- Lynch, K. : (1989) *The Hidden Curriculum*, London, Falmer Press.
- Marsh, C. : (1994) *Kurikulum (temeljni pojmovi)*, Zagreb: Educa.
- Mc Gee and Jerom, R : (1980) *Sociology*: Holt, Rinehart.
- Mulkey, L. : (1993) *Sociology of Education*, Harcourt Brace Jovanovich, Publishers: Orlando: Fort Worth.
- Meighan, R. : (1986) *A Sociology of Educating*, London: Cassell Educational.
- Parelius, R. and Ann : (1987) *The Sociology of Education*, New Jersey: Prentice Hall, Inc. Englewood Cliffs.
- Parsons, T. : (1959) *The school class as a social system*; Harvard Educational Review, 29.4..
- Reid, J. : (1986) *The Sociology of School and Education*, London: Paul Champan, Published Ltd.
- Thomson, M. : (1988) *The Action Research Spiral as a model of Curriculum change*, unpublished paper, Perth, Murdoch University.
- Vivian de Landcheere: (1992) *L'éducation et la Formation*, chap.4, *La Sociologie de l'éducation*: Paris, Presses Universitarie de France.
- Wexler, Ph. : (1987) *Social analysis of education-After the new sociology*, New York and London: Routledge, Chapman and Hall Inc.
- Woods, P. : (1990) *L'ethnographie de l'école*, Paris; Armand Colin.

CURRICULUM ANALYSÉ D'APRÈS L'ASPECT DES PARADIGMES THÉORIQUES DE BASE DANS LA SOCIOLOGIE DE L'ÉDUCATION

(Résumé)

L'article présente un essai de perception analytique et d'étude du curriculum à travers le prisme des trois paradigmes théoriques de base et des approches méthodologiques dans la Sociologie contemporaine de l'Éducation c'est-à-dire:

- 1) analytico-fonctionnel
- 2) conflictuel (critique) et
- 3) interactio-éthnométhodologique

Antérieurement à l'analyse face à ces paradigmes, nous discutons dans l'article de la notion de „curriculum“ et de „caché“, notion qui s'est constituée dans les années 60 dans la langue et littérature anglo-saxonne et pour laquelle il n'y a pas de terme conforme dans la langue macédonienne (puisque la traduction en terme de „plan d'enseignement et programme“ est non seulement plus étroite mais aussi inadéquate) et c'est pour cela que l'auteur ne fait que de transcrire ce terme en lettre cyrilique obtenant „курикулум“, lequel s'intègre progressivement dans le langage académique macédonien.

Dans l'article, nous montrons aussi les avantages ainsi que les insuffisances déterminées de chacun des paradigmes analysés du curriculum. L'auteur prend la position que ces paradigmes théoriques analysés du curriculum ne sont pas complets et exceptionnels, mais plutôt complémentaires d'où besoin d'une étude du curriculum officiel et caché et d'une analyse „micro“, „mezzo“ et „macro“, ainsi nous obtiendrons une intégration des paramètres positifs et des approches des trois paradigmes théoriques analysés dans la Sociologie de l'Éducation.